

следовать Киев в генеалогическом порядке. В третьем случае Олег подчинился Мономаху, признав право всех его многочисленных сыновей наследовать киевское княжение после смерти их отца прежде Олега. Фактически это соглашение лишило Ольговичей возможности княжить в Киеве по праву престолонаследования.

Ключевые слова: Олег Святославич, Владимир Мономах, династические права, борьба князей за столы Чернигова и Киева.

14.03.2013 р.

УДК 902(477.51) «09/12»

О.М. Веремейчик

ПРОДУКЦІЯ ОВРУЦЬКОЇ ПРОФІЛІТОВОЇ ІНДУСТРІЇ НА ТЕРЕНАХ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПОЛІССЯ У Х–ХІІІ СТ.

У статті розглядаються вироби з пірофілітового сланцю на археологічних пам'ятках Чернігівського Полісся у Х–ХІІІ ст. Аналізуються шляхи попадання пірофіліту та виробів з нього у регіон.

Ключові слова: Чернігівське Полісся, Чернігів, Любеч, пірофілітовий сланець, Х–ХІІІ ст.

Значення речових джерел для реконструкції галузей давньоруської економіки важко переоцінити. Суттєве накопичення інформації, особливо за останні роки, дозволяє по-новому поглянути на багато проблем, пов'язаних з давньою економікою, визначити галузеву спеціалізацію, оцінити значення її галузей для окремих регіонів Давньої Русі. Все вище сказане в повній мірі стосується давньоруської торгівлі, напрямки якої протягом Х–ХІІІ ст. суттєво змінювались. Враховуючи високий рівень археологічного вивчення деяких територій, шляхом картографування окремих категорій знахідок, можна оцінити рівень торговельних зв'язків поміж регіонами та країнами.

Однією з яскравих особливостей давньоруського культурного шару є вироби з пірофілітового сланцю (шиферу) різних відтінків червоного кольору – від світло-рожевого до фіолетового. Вироби з пірофіліту дуже різноманітні: плити для гробниць та крупні декоративні різьблені деталі прикрас давньоруських храмів, іконки, жорна, оселки, грузила, ливарні форми, пряслиця, хрестики, намистини та інші вироби. Попри вивчення різних категорій виробів з пірофілітового сланцю, майстерень по їх виготовленню, шляхів розповсюдження готової продукції та періоду побутування речей з пірофіліту [12, 188-195; 11, 220-224], нез'ясованих питань залишилося багато. Останнім часом, завдяки проекту по вивченню та збереженню спадку середньовічної Овруцької волості під

керівництвом А.П. Томашевського [16, 151-155; 18, 186-194], відбулися суттєві зрушення у вивченні не тільки родовищ пірофілітового сланцю, поселень та майстерень по виробництву виробів поблизу Овруча, але і знахідок зі сланцю інших територій Південної Русі.

Одним з регіонів, де зроблені спроби більш глибокого вивчення виробів з пірофіліту, була територія Чернігівського Полісся. Так, за запропонованою авторами Овруцького проекту схемою, оброблені пряслиця з сільських поселень регіону та пряслиця з археологічного комплексу в ур. Коровель поблизу с. Шестовиця [1, 339-375; 15, 286-297]. Однак накопичений до сьогоднішнього потенціал речових джерел з даної проблематики не використаний в достатньому ступені.

Чернігів, як центр князівства, насичений виробами з пірофіліту значно більше, ніж інші населені пункти. Хоча спеціальних підрахунків кількості різних категорій речей, у тому числі з пірофіліту, у Чернігові не проводилось, з публікацій можна відзначити достатньо високу концентрацію цього мінералу. Крім того, у Чернігові зафіксовано використання пірофіліту і в інтер'єрі деяких соборів, і для спорудження гробниць. Особливо зауважимо, що при дослідженні ділянки давньоруського дитинця в 50 м від церкви-усипальниці (70-і рр. ХІ ст.) виявлені залишки розбитих пірофілітових плит, котрі за характерними слідами обробки могли бути деталями гробниць. На думку дослідників, виявлений на цій ділянці шар з великою кількістю крошки та уламків (виробничого браку та відходів) свідчить про витесування плит [4, 122]. У шарі пірофіліту простежені стовпові ями, вірогідно від навісу або споруди, яка захищала територію майстерні від опадів [19, 8]. Таким чином, до Чернігова потрапляли як готові вироби, так і сировина, обробка якої відбувалася на місці.

Окрім Чернігова, пірофілітова плита від гробниці зафіксована на поселенні Сибереж, розташованому приблизно посередині одного з відгалужень водного шляху між Черніговом та Любечем. В інших населених пунктах пірофілітові вироби, які використовують у монументальній архітектурі, відсутні.

Більш розповсюдженими виявилися пірофілітові жорна, хоча їх виявлено менше, ніж жорен з інших порід каменю у регіоні. Їх багато зафіксовано у Чернігові, Любечі (як фрагментованих, так і цілих), комплексі пам'яток в ур. Коровель, городищах регіону та на 14 сільських поселеннях.

Варто зазначити, що майже на кожному поселенні виявлені також великі уламки пірофіліту. Не дивлячись на неможливість їх ідентифікувати, залишити без уваги факти подібних знахідок, на наш погляд, неприпустимо.

Самою розповсюдженою категорією речей з пірофіліту є пряслиця. На 46 сільських поселеннях

виявлено 425 виробів [1, 340]. На комплексі пам'яток поблизу Шестовиці Ю.М. Ситий та В.М. Скороход обробили 96 виробів [15, 293-296]. У Любечі з розкопок на Замковій Горі виявлено приблизно 420 виробів (з розкопок Б.О. Рибаківа 1957-1960 рр. більше ніж 320 та 101 пряслице з розкопок автора у 2010-2012 рр.). Підрахунки з городищ на теренах Чернігівського Полісся та Чернігова спеціально не проводилися, але у музеях міста, за попередніми даними, з Чернігова зберігається понад 300 виробів, і це тільки їх частина. Викликає інтерес співвідношення кількості пряслиць на пам'ятках, в першу чергу, на сільських поселеннях. На селищах, вивчених тільки за результатами розвідок, як правило, враховано по одному-два вироби. Хоча зафіксовано виявлення 59 виробів у підйомному матеріалі (поселення Очеретяна Гора). Пам'ятки, вивчені завдяки розкопкам, як правило, містять значно більшу кількість пряслиць. Таким чином, у запропонованому дослідженні враховано понад 1200 виробів. Беручи до уваги особливості археологізації артефактів, така кількість може свідчити про масове ввезення пряслиць в регіон.

З 426 пряслиць, що походять з сільських поселень Чернігівського Полісся, 324 екземпляри вдалося вивчити особисто. Кольорова гама оглянутих пряслиць дуже різноманітна: світло-рожева, темно-рожева, вишнева, бузкова, темно-бузкова, фіолетова та сіра для монотонних пряслиць. В залежності від структури пірофілітового сланцю – плямистої чи смугастої – колір виробу стає більш складний – бузково-рожевий, рожево-фіолетовий тощо. При визначенні кольору спочатку називається домінуючий колір, потім колір вкраплення [1, 344–357]. Колекція вміщує декілька пряслиць сірого кольору. В більшості випадків візуально помітно, що це обпалені вироби.

За морфологічними ознаками пряслиця з поселень підрозділяються на монотонні – 218 екземплярів (67% від загальної кількості оброблених), плямисті – 78 (24%) та смугасті – 28 (9%). Автори дослідження по пряслицям з комплексу в ур. Коровель, на жаль, не зазначили у таблицях колір та структуру пірофілітового сланцю, тому ми не маємо змоги порівняти виборки за цими параметрами [15, 293-296].

У 300 пряслиць з сільських поселень простежена форма, яка визначається за поперечним перетином виробу. С.В. Павленко, який проаналізував пряслиця з Переяслава, відзначив, що всі різновиди їхніх форм можна звести у кінцевому результаті до наступних – біконічної, боченковидної, шайбовидної, трапецієвидної [7, 38]. У нашому випадку зафіксовано по одному екземпляру кулевидної (варіант боченковидної) та напівсферичної (варіант трапецієвидної) форми. Пряслиця шаровидної форми (2 екз.) зустрінуті і в Переяславі [7, 39].

Таблиця № 1. Форма пряслиць з сільських поселень Чернігівського Полісся

Біконічна	139	43%
Боченковидна	125	38,6%
Шайбовидна	26	8%
Трапецієвидна	8	2,4%
Кулевидна	1	0,3%
Напівсферична	1	0,3%
Форма не збереглась	24	7,4%
Всього:	324	100%

Таким чином, як видно з таблиці № 1, на сільських поселеннях пряслиць біконічної форми виявлено 139 (43 %) із загальної кількості досліджених, боченковидної – 125 (38,6%). Серед останніх є ряд виробів, які втратили первісну форму в результаті тривалого використання (стерлося ребро). Але, безперечно, частина виробів з самого початку мала боченковидну форму [1, 358].

Пряслиць шайбовидної форми, у яких висота не перевищує 1/3 максимального діаметра, враховано 26 екземплярів (8 %).

Декілька пряслиць (8 екз.) визначені як трапецієподібні. Частина з них отримала таку форму поперекового перетину у результаті вторинного використання пряслиць боченковидної та біконічної форм, що розшарувались. Такі вироби додатково шліфувались на місці зламу та використовувались.

Таблиця № 2. Форма пряслиць з археологічного комплексу в ур. Коровель біля с. Шестовиця (городище, посад, поділ). Складено за: [15, 286-297].

Біконічна	45	46,9 %
Боченковидна	24	25 %
Шайбовидна	1	1 %
Трапецієвидна	4	4,1 %
Форма не визначена	22	23 %
Всього:	96	100 %

Як видно з таблиці № 2, на комплексі пам'яток біля с. Шестовиця, як і на сільських поселеннях, переважають пряслиця біконічної форми (46,9 %). Боченковидних у відсотковому відношенні менше – 25% проти 38,6%. Можливо, це пояснюється значною кількістю пряслиць з комплексу в ур. Коровель, у яких форма не визначена дослідниками. Як і в інших випадках, з комплексу в ур. Коровель відомі поодинокі випадки пряслиць шайбовидної та трапецієвидної форми. Відносно невелика кількість шайбовидних пряслиць в ур. Коровель, ймовірно, пояснюється відсутністю на цій пам'ятці комплексів XI ст., у той час, як на сільських поселеннях основна маса шайбовидних пряслиць знаходяться саме у комплексах XI ст.

Частина пірофілітових пряслиць походить з комплексів, в яких визначена дата побутування. Найбільш ранні пряслиця, на думку Ю.М. Ситого та В.М. Скорохода, зафіксовані у комплексах першої половини X ст. на посаді Виповзівського городища та на комплексі в ур. Коровель [15, 289], хоча, на

наш погляд, найбільш ранні вироби з'являються не раніше середини X ст.

Виділена рання група пряслиць з комплексу в ур. Коровель – X-XI ст. має наступні параметри: діаметр отворів – 9-11 мм, зовнішній діаметр 23-30 мм, висота 9-11 мм [15, 289]. 11 пряслиць з комплексів середини X – середини XI ст. з трьох поселень практично співпадають за розмірами: діаметр отворів – 9-11 см, зовнішній діаметр 23-30 см, висота 12-17 см [1, 374]. Пряслиця цього періоду біконічної та боченковидної форми, з домінуванням першої. Лише в одному випадку на комплексі в ур. Коровель для цього часу зафіксоване шайбоподібне пряслице, виготовлене з сірого сланцю.

У спорудах та ямах XI ст. на сільських поселеннях виявлене 21 пряслице. В цій хронологічній групі поряд з біконічними та боченковидними пряслицями з'являються вироби шайбоподібної та трапецієвидної форми. До XI ст. відноситься найменше серед зафіксованих пряслиць за максимальним діаметром (15 мм) з поселення Рудка.

Починаючи з кінця XI ст, а особливо у XII – першій половині XIII ст., спостерігається найбільша різноманітність форм та розмірів пряслиць. У цей період нарівні з професійно виготовленими стандартними виробами з'являються пряслиця, зроблені на самих поселеннях кустарним способом з будівельного фіолетового пірофіліту, вірогідно, з уламків жорен.

Викликають інтерес підрахунки насиченості пірофілітовими пряслицями на одиницю дослідженої площі та кількості виробів на досліджені об'єкти. Так, на поселенні Ліскове насиченість складає 1 виріб на 110,6 м² дослідженої площі та 1 виріб на 4 об'єкти. Приблизно такі ж показники спостерігаються на поселенні Деснянка та Рів-2 (відповідно 1 виріб на 88,5 м² та 1 виріб на 93,3 м² та 1 виріб на 2 об'єкти та 1 виріб на 1 об'єкт). Хоча зустрічаються і випадки більш розрідженого потрапляння пряслиць у культурний шар [1, 364-369].

Поряд з готовими виробами ввозилась і сировина для виготовлення пряслиць. Так, у Чернігові, при розмиві р. Десною культурного шару в районі літописного Острога були виявлені браковані фрагменти та відходи виробництва пірофілітових пряслиць [2, 59]. На посаді городища в ур. Коровель також зафіксовані сліди виготовлення пряслиць у вигляді заготовок та бракованої продукції. На думку дослідників, виробництво було тут у X – початку XI ст. [15, 289, рис. 3-4].

Культурні шари міст, городищ та селищ місять оселки з пірофілітового сланцю, які використовували для заточування ножів та гострих предметів.

До виробів, які зустрічаються рідко у регіоні, відносяться рибальські грузила (Чернігів, Любеч, поселення Рів-2 та Селище). При їх виготовленні

Рис. 1. Пірофілітова іконка Св. Миколая Мирлікійського з поселення Шестовиця-Заплава

не виключене вторинне використання пірофіліту. За зовнішніми ознаками всі рибальські грузила зроблені з будівельного фіолетового пірофіліту, який зазвичай використовували при витесуванні плит для гробниць та жорен. Можливо, поламані великі вироби слугували сировиною для виготовлення менших за розміром речей.

Траплялися і високохудожні речі – пірофілітова ливарна форма (Чернігів) та різьблена іконка (Шестовиця-Заплава). Остання була випадково знайдена при обстеженні комплексу археологічних пам'яток поблизу с. Шестовиця у 1970 р. [14, 28]. Вона невелика за розмірами (4,2 x 3,6 x 0,7 см) (Чернігівський історичний музей, далі ЧІМ, № 38-22/А-217), виготовлена з декоративного пірофіліту фіолетового кольору, одностороння, прямокутної форми (верхня частина відбита). На ній високим рельєфом зображена поясна фігура Святого Миколая Мирлікійського з благословляючою правою рукою та відкритим Євангелієм у лівій руці, яка не прикрита одягом. На плечах – омофор з хрестами. Одяг означений м'якими складками. Німб рельєфний гладкий, з подвійною окантовкою. На частині, що збереглась, – нижня половина обличчя з округлою короткою роздвоєною бородою та вусами. Іконка має рельєфну рамку. З правого боку біля голови читається перша частина колончастого надпису NH / KO (рис. 1). Відкрите Євангеліє зустрічається досить рідко у дрібній культовій пластиці. Зображення трохи відкритого Євангелія є на фрагменті іконки Святого Миколая Мирлікійського зі стеатиту, що походить із Володимиря [13, 160-161, рис. 1]. У зв'язку з тим, що іконка виготовлена з особливою майстерністю, можна припустити її виготовлення у більш ранній час, ніж датується поселення Шестовиця-Заплава, принаймні, до середини XIII ст. В.Г. Пуцко висловив думку, що виникнення художнього різьблення по каменю пов'язане з появою у Києві на початку XIII ст. константинопольських майстрів [10, 122].

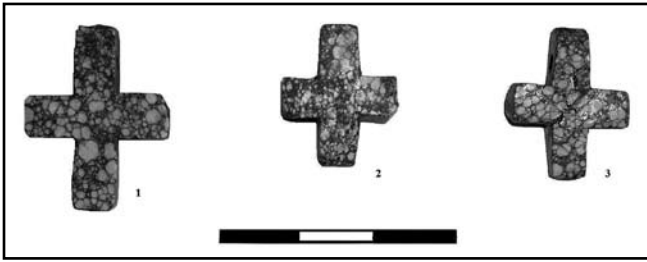

Рис. 2. Хрестики з пірофіліту. 1 – поселення Очеретяна Гора, 2 – поселення Шумлай, 3 – поселення Ліскове

З пірофіліту виготовлялася ще одна категорія речей, пов'язаних з християнським культом – хрестики. Їх в регіоні нараховується понад 10. Окрім Чернігова та Любеча вони зафіксовані на сільських поселеннях регіону. З XIX ст. вважалося, що сірі зернистої структури хрестики виготовлені з мармуру, і в літературі такі вироби стали називатися «корсунчиками», бо вважалося, що на Русь вони потрапляли через Корсунь [3, 348]. Але після знахідок заготовок та бракованої продукції у майстернях на поселеннях Овруцького кряжу виявилось, що «мармуровидні» хрестики зроблені з зернистої структури пірофіліту, і, на думку дослідників пірофілітових майстерень, частину продукції, можливо, обпалювали, що надавало готовим виробам сірий колір з білими зернистими вкрапленнями [17, 136; 8, 204, 209; 9, 147].

Таким чином, п'ять хрестиків з поселень Чернігівського Полісся виготовлені з сірого, зернистої структури, пірофіліту: Горица, довжина не збереглась, ширина 1,5 см, товщина 0,7-0,9 см (ЧІМ, № 1-48/1); Ліскове 1,9 x 1,5 x 0,5 см (ЧІМ № 44-77/Арх. 23) (рис. 2, 3); Очеретяна Гора 2,4 x 1,9 x 0,5 см (ЧІМ, № Арх. 221) (рис. 2, 1); Шумлай 1,9 x 1,5 x 0,5 см (ЧІМ, № Арх. 264) (рис. 2, 2); Волинка 1, довжина 3 см, ширина не збереглась, товщина – 0,7 см (№ 13 за польовим описом) та два з вишневого пірофіліту різних відтінків (Ліскове 2 x 1,5 x 0,6 см (ЧІМ, № 47-49/Арх. 26); Клонів 1,8 x 1,3 x 0,6 см (№ 41 за польовим описом). На останньому хрестіку з одного боку продряпаний хрест. За усним повідомленням Г.В. Жарова, ще один хрестик із сірого зернистої структури пірофіліту походить з поселення Растерєб.

Розміри кам'яних хрестиків приблизно однакові 1,8-2,4 x 1,3-1,9 см, за виключенням хрестика з поселення Волинка-1, довжина якого складає 3 см. Товщина всіх хрестиків – 0,5-0,7 см, крім хрестика з Гориці (0,7-0,9 см). Хрест з Ліскового, виготовлений з вишневого каменю, має восьмигранний перетин кінців. Хрести з «мармуровидного» пірофіліту, що зустрінуті на сільських поселеннях Чернігівщини, однакової, простої форми, з квадратним перетином кінців та з просвердленим отвором для підвішування, діаметром 2 мм. Всі знахідки походять з культурних шарів пам'яток, що датуються широко – X – першою половиною XIII ст. Виключення складає хрестик з Клонова, знайдений у господарській споруді № 7, яку на підставі керамічного та речового матеріалу

автор розкопок датує XII ст. [22, 11].

Поодинокі зустрінуті у регіоні намистини з пірофіліту (могильник в Шестовиці та поселення Очеретяна Гора) та пірофілітові диски (посад городища у с. М. Листвен та Любеч). Шайбовидний диск з посаду городища у с. М. Листвен діаметром 6,5 см має отвір діаметром 1,7 м. З одного боку на площині диску зроблено 4 концентричні кола, на іншому – 7. З обох боків нерівними продряпаними лініями диск поділений на 12 секторів [20, 328]. У Любечі на Замковій Горі знайдено фрагмент аналогічного диску. Ще один диск зафіксований у Києві [6, 255].

Хронологічні рамки розповсюдження пірофілітових виробів – середина X–XIII ст. – співпадають з іншими сусідніми територіями. На пам'ятках XIV ст. вони також зустрічаються, але у набагато меншій кількості. Ймовірно, це пов'язано з розривом традиційних економічних зв'язків між регіонами.

Спостереження за розповсюдженням речей, що вивчаються, показало значну їх концентрацію в західній частині Чернігівського Полісся, у регіоні, обмеженому р. Дніпро та пониззям р. Десна. Тут знаходились міста Чернігів та Любеч, поєднані поміж собою сухопутними та водними шляхами. Саме Черніговом обмежується присутність архітектурних деталей, що використовувалися у храмах. Розташований вище за течією р. Десни Новгород-Сіверський вже не мав у храмах пірофілітових деталей. У східній частині Чернігівського Полісся менше виробів з пірофіліту та асортимент їх, як правило, обмежений пряслицями та жорнами. Вірогідно, основна частина продукції пірофілітової індустрії потрапляла на терени Лівобережжя Дніпра по основним водним магістралям, у першу чергу, по р. Десна (з Овруцького кряжу р. Прип'ять у р. Дніпро і далі). Але існування водного шляху з певними відгалуженнями між Любечем та Черніговом [5, 62-74; 21, 332], забезпечувало насиченість різноманітними речами (у тому числі й пірофілітовими) західну частину Чернігівського Полісся. Чим далі від Дніпра на схід, тим менше фіксується у кількісному відношенні речей, виготовлених з пірофіліту, і їх асортимент скорочується.

Посилання

1. Веремейчик Е.М. Пирофиллитовые пряслица из сельских поселений Черниговского Полесья / Е.М. Веремейчик // Наукові записки з Української історії. Вип. 20. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 339-375.
2. Веремейчик Е.М., Шекун А.В. К вопросу о Черниговском Остроге / Е.М. Веремейчик, А.В. Шекун // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради. – Коростень, 2008. – Том 1. – С. 55-64.
3. Веремейчик Е.М. Предметы христианского культа XI-XIII вв. на сельских поселениях Черниговского Полесья / Е.М. Веремейчик // Славяно-русское ювелирное дело и его истоки. – С.-Петербург, 2010. – С. 344-355.
4. Казаков А., Черненко Е. Черниговский детинец IX–XIII вв. в свете новых археологических материалов / А. Казаков, Е. Черненко // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії

Центрально-Східної Європи. – Чернігів, 2007. – С. 119-125.

5. Коваленко В.П., Шекун А.В. Летописный Листвен (к вопросу о локализации) В.П. Коваленко, А.В. Шекун // СА. – 1984. – № 4. – С. 62-74.

6. Козубовський Г.А., Івакін Г.Ю., Чекановський А.А. Дослідження урочищ Гончарі та Кожум'яки у 1987-1989 рр. / Г.А. Козубовський, Г.Ю. Івакін, А.А. Чекановський // Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984-1989. – К., 1993. – С. 238-270.

7. Павленко С.В. Пірофілітові прясла з Переяслава Руського та його околиць / С.В. Павленко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2001. – Вип. 12. – С. 37-59.

8. Павленко С.В. Исследование производственных комплексов Овручской средневековой индустрии пиррофиллитового сланца в 2002 г. / С.В. Павленко // Наукові записки з Української історії: Збірник наукових статей, присвячений пам'яті В.В. Седова. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 16. – С. 195-209.

9. Павленко С.В. Изготовление бусин, крестиков и образков из пиррофиллитового сланца на специализированных поселениях средневековой Овручской волости / С.В. Павленко // Славяно-Русское ювелирное дело и его истоки. – СПб., 2006. – С. 145-148.

10. Пуцко В.Г. Русские иконы святителя Николая по данным мелкой каменной пластики XIII-XV веков / В.Г. Пуцко // Почитание Святителя Николая Чудотворца и его отражение в фольклоре, письменности и искусстве. – М., 2007. – С. 121-131.

11. Розенфельдт Р.Л. О производстве и датировке овручских пряслиц / Р.Л. Розенфельдт // СА. – 1964. – № 1. – С. 220-224.

12. Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси / Б.А. Рыбаков – М., 1948. – 792 с.

13. Седова М.В., Мухина Т.Ф. Новые находки мелкой каменной пластики во Владимире / М.В. Седова, Т.Ф. Мухина // РА. – 1999. – № 3. – С. 160-164.

14. Сита Л.Ф. Участь співробітників Чернігівського історичного музею у дослідженні пам'яток XII-XIII ст. біля с. Шестовиця / Л.Ф. Сита // Скарбниці української культури. – Чернігів, 2002. – Вип. 2. – С. 27-31.

15. Ситий Ю.М., Скороход В.М. Знахідки виробів зі сланцю на території археологічного комплексу в ур. Коровель біля с. Шестовиця / Ю.М. Ситий, В.М. Скороход // Матеріальна та духовна культура Південної Русі. – Київ-Чернігів, 2012. – С. 286-297.

16. Томашевський А.П. Овруцький кряж: комплексне вивчення та збереження історико-археологічної палеоприродної спадщини (завдання, перспективи, структура проекту) / А.П. Томашевський // Археологія. – 1998. – № 2. – С. 151-155.

17. Томашевський А.П., Павленко С.В., Петраускас А.В. Овруцька пірофілітова індустрія / А.П. Томашевський, С.В. Павленко // Село Київської Русі. – К., 2003. – С. 131-137.

18. Томашевський А.П. Дослідницькі програми і особливості Овруцького проекту вивчення і збереження спадщини середньовічної Овруцької волості / А.П. Томашевський // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 16. – С. 186-194.

19. Черненко О.С., Казаков А.Л. Звіт про охоронні археологічні дослідження на території Чернігівського дитинця в 2006 р. (вул. Горького 6-А) // НА ІА НАН. – 2006/264. – Т. II (частина 1).

20. Шекун А.В., Веремейчик Е.М. Исследования на Черниговщине / А.В. Шекун, Е.М. Веремейчик // АО 1984 г. – М., 1986. – С. 327-329.

21. Шекун О.В. До вивчення стародавніх водних шляхів Чернігівської землі / О.В. Шекун // Матеріальна та духовна культура Південної Русі. – Київ-Чернігів, 2012. – С. 332-338.

22. Шекун А.В. Отчет об охранных археологических исследованиях в зоне строительства газопровода к г. Славутич в 1987 году / А.В. Шекун // НА ІА НАНУ. – № 1987/47.

Веремейчик Е.М. Продукция овручской пиррофиллитовой индустрии на территории Черниговского Полесья в X-XIII вв.

В статье рассматриваются изделия из пиррофиллитового сланца на археологических памятниках Черниговского Полесья в X-XIII вв. Анализируются пути попадания пиррофиллита и изделий из него в регион.

Ключевые слова: Черниговское Полесье, Чернигов, Любеч, пиррофиллитовый сланец, X-XIII вв.

Veremeichyk O.M. Production of Ovruch pyrophyllite industry on the territories of Chernihiv Polissia in X-XIII cent.

Goods made of pyrophyllite slate from the archaeological monuments of Chernihiv Polissia in X - XIII cent. are studied in the article. Different ways of appearance of pyrophyllite and goods made of it in this region are analyzed in the article.

Key words: Chernihiv Polissia, Chernihiv, Liubech, pyrophyllite slate, X-XIII cent.

19.03.2013 р.

УДК 94 (477.51) «11»: 930.2

І.К. Чугаєва

ФРАГМЕНТИ ЛІТОПISУ ІГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА: ДО ПРОБЛЕМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЛІТОПISАННЯ

У статті аналізуються фрагменти ймовірного літопису Ігоря Святославича, його ідейні, змістовні та стилістичні особливості на основі виокремлених ознак чернігівського літописання.

Ключові слова: Ігор Святославич, Ольговичі, чернігівське літописання, чернігівські літописні фрагменти, літописна звітка, Київський літопис.

Останнім часом науковий інтерес літописознавців поширюється усе більше на сліди місцевого літописання XII-XIII ст., які особливо помітні в Київському літописі XII ст. Це стосується, зокрема, й літописних звісток, присвячених чернігівським та новгород-сіверським князям.

Питання походження та інтерпретації розлогої і хронікальної інформації про Ігоря Святославича, новгород-сіверського (1180-1198 рр.) і чернігівського (1199-1202 рр.) князя, середнього сина Святослава Ольговича [18, 18] у складі Київського літопису привертає увагу не одного покоління дослідників. За їхньою інтерпретацією літописних фрагментів чернігівського змісту за 70-90-ті рр. XII ст., вчених можна розподілити на наступні групи:

1. Дослідники, які зараховували літописні фрагменти 1174 р., 1175 р., 1183 р., 1185 р., 1187 р. про діяльність Ігоря Святославича та його синів до загального чернігівського літописання XII ст. (В.С. Іконніков [1, 496], О.О. Шахматов [17, 72]).

2. Вчені, котрі вважали літописні фрагменти про Ігоря Святославича та його синів такими, що